

“DOĞU MU BATI MI”

Sözcük Sayısı: 3947

Araştırma Konusu: Peyami Safa'nın “Fatih-Harbiye” adlı romanında Doğu-Batı çatışmasının figürlerin kurgudaki uzamlara göre yapılanmaları üzerinden incelenmesi

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
GİRİŞ	2
A. DOĞU'NUN YOLU: <i>FATİH</i>	5
B. NERİMAN, FAİZ BEY VE <i>DOĞU</i>	7
C. NERİMAN, ŞİNASİ VE <i>DOĞU</i>	11
D. BATI'NIN YOLU: <i>HARBİYE</i>	15
E. NERİMAN, MACİT VE <i>BATI</i>	17
SONUÇ	20
KAYNAKÇA	22

Araştırma Sorusu: Peyami Safa'nın "Fatih-Harbiye" adlı romanında Doğu-Batı çatışması figürlerin kurgudaki uzamlara göre yapılanmaları üzerinden nasıl yansıtılmıştır?

GİRİŞ

Edebi değer taşıyan bazı yapıtlarda toplumsal konular kurgusal bir yapı çerçevesinde aktarılmaktadır. Kurgunun temelini oluşturan figürler ve figürlerin yaşadıkları uzamlar izleğın yapıta aktarılma sürecine yön vermektedir. Uzam yapıtlarda bireyi biçimlendiren çevre olarak betimlenirken; o çevrede yaşadıkları, karşılaştıkları ile figür değişen, biçimlenen bir öge olarak yapıtta yerini almaktadır. Peyami Safa'nın "Fatih-Harbiye" adlı romanında Doğu-Batı çatışmasının sunulmasında uzam ve uzamlarda yapılanan figürlerle, figürlerin birbirleriyle ilişkileri etkili olmuştur.

İstanbul coğrafi konumu itibariyle zıt kültürlerin kesişim noktası olarak tanımlanmaktadır. İstanbul'un bu çatışmanın merkezi olması ve tarihsel açıdan ele alındığında Osmanlı'nın kültleşmiş değerlerine olan sadakatin sarsılmasını gözler önüne seren bir yapıda olması romanın uzamının İstanbul olarak seçilmesinde etkilidir.

Kurtuluş Savaşı'nın sonlarında ve daha sonraki dönemde Türk toplumunun çağdaş ve uygar olması yolunda atılan ilk adım kendini batılılaşma hareketleri olarak göstermiştir. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde, Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş, bununla beraber tekke ve zaviyeler kapatılmış fakat eğitim, siyaset, sosyo-ekonomik yapı gibi birçok alanın uygarlık yolunda evrilmesinin mimarı olan batılılaşma hareketleri toplumsal yapıda radikal değişimlere yol açmıştır. Bu durum bazı kesimlerce yanlış anlaşılmış ve yorumlanmış, özellikle kozmopolit bir yapıya sahip olan İstanbul'da toplum, özden ve ulusu özgün kılan kimlikten uzaklaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Batı kültürü adı altında Türk toplumuna ulaşan yeniliklerin doğru yorumlanıp toplumun mevcut kültür ve geleneklerini geliştirmeye yönelik değerlendirilmesinin aksine toplumun fikir ayrılığına düşmesi ve ikiye ayrılması Doğu-Batı çatışmasını ortaya çıkarmıştır.

Peyami Safa “Fatih-Harbiye” adlı romanında batılılaşmanın esas amacının anlaşılmasını, Batı kültürü adı altında görsel estetiğiyle büyüleyen, yüzeysel bir akımın köklü Türk kültürünü unutturacak düzeyde toplumun içine işlemesini kaleme almıştır. Fatih’te yaşamını sürdüren odak figür Neriman, küçüklüğünden bu yana tanıdığı Şinasi figürünün ve ailesinin gelenekçi tutumu karşısında Şark kültürünü benimsemekten ziyade kabullendiği fikrine kapılmaktadır. Bunun sebebi toplumda yeşermeye başlayan Batı akımıdır. Harbiye’deki kültür anlayışının farklı bir boyutuyla tanışmakta, bu süreçte yolu Macit figürüyle kesişmektedir. Kültürler arasındaki uçurumu fark eden ve iç çatışmalar yaşayan Neriman’ın Doğu kültüründen ve Şinasi’den uzaklaşması, Harbiye’de kendini topluma kabul ettirme sürecine girmesi anlatılmaktadır.

Yanlış batılılaşma kavramı, o dönemin toplumunu temsil eden, Şark (Doğu) kültürüyle büyümüş bir genç kız olan romanın odak figürü Neriman’ın Garp (Batı) kültürünün yapay cazibesine kapılmasıyla yaşadığı sürecin duygusal ve toplumsal boyutları üzerinden işlenmiştir. Neriman Batı akımının vadettiği yaşantıya uyum sağlamak istemiş, balolara ve davetlere katılarak varlığını kabul ettirme çabasına girmiştir. Bilinmeyene ve yeniye duyduğu meraktan dolayı değerlerinden taviz vermesiyle yaşadığı aidiyetsizlik toplumsal bir sorun haline gelen kültür çatışmasını yansıtmaktadır.

Neriman’ın yan figürlerle kurduğu ilişkiler kültür karmaşası yaşamasında etkilidir. Bu sebeple bu ilişkiler kendi içinde değerlendirilmektedir. Romanda Şinasi ve Macit figürlerinin Doğu-Batı çatışmasını temsilen zıt fikirler içinde olmaları ve Neriman’la olan münasebetlerinde yaşam tarzları aracılığıyla Neriman’a düşünce biçimlerini dayatmaları onu iç çatışmalardan doğan aidiyet sorununa sürüklemektedir. İçinde büyüdüğü Doğu kültüründen kurtulmak istemekte, henüz yeni tanıştığı Batı akımını da kurtuluş olarak görmektedir. Neriman’ın Doğu kültürüyle olan bağlarını koparamamasındaki bir diğer etken ise Doğu geleneklerine ve geçmişine oldukça bağlı olan babası Faiz Bey’dir. Faiz Bey ve Neriman arasında gerçekleşen

fikir alışverişleri ve münakaşa niteliğindeki konuşmalar Neriman üzerinden anlatılan Doğu-Batı çatışmasını farklı boyutlara taşımaktadır.

A. DOĞU'NUN YOLU: FATİH

Yapıtlarda uzamlara, aktarılmak istenen izlekleri vurgulamak, kurguyu geliştirmek, toplumsal yapıyı yansıtmak ve gerçeklik algısı yaratmak amacıyla yer verilmektedir. Uzamların betimlemelerle zenginleştirilmesiyle yapının kurgusu güçlendirilmektedir. Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye adlı romanında kurguya ev sahipliği yapan Fatih semti dönemin kültürel özelliklerini ve yaşanan toplumsal karmaşayı yansıtmaktadır. Geleneksel ve benimsenmiş değerlerin adeta bir kubbe altında toplandığı Fatih'te yerel kültür Batı akımından izole edilmiştir.

Neriman'ın yaşadığı semt olarak yansıtılan ve şark kültürüne özgü imgelerle desteklenerek betimlenen Fatih, İstanbul'daki kültür savaşının Doğu cephesidir. Neriman hayatı boyunca Doğu toplumunun bir parçası olarak yaşamış; giyim tarzı, aldığı eğitim, hal ve hareketleri de bu toplumun normları doğrultusunda şekillenmiştir. Neriman'ın ailesi Doğu geleneklerine, edebiyatına, musikisine ve bu kültürü oluşturan bütün değerlere oldukça bağlı kimselerdir. Bu sebeple Neriman'ın aldığı aile eğitimi de Doğu kültüründen izler taşımakta; Neriman'ın, özünde Fatih'teki yaşantının bir parçası olduğunu göstermektedir.

Romanda işlenen Doğu-Batı çatışmasının aktarılmasında Türk geleneklerini yaşatan ruhu Fatih semtinin seçilmesinde etkili olmuştur. Mahalle anlayışının hakim olduğu semtte komşuluk ilişkileri el üstünde tutulmakta, akraba ziyaretlerine oldukça önem verilmektedir. Bu geleneklerin yanı sıra Doğu kültürünün kendine özgü giyim tarzı Fatih'i Harbiye'den ayıran en belirgin özellikler arasında yer almaktadır. Giyimiyle muhafazakar olarak nitelendirilebilecek bir kesimden oluşan semt, Neriman'ın zihninde medeniyetten nasibini almamış bir topluluk imajı çizmektedir. Neriman'ın Harbiye'de giyime verilen öneme tanıklık etmesi ve keşfettiği bu yeni değeri benimsemesi, ait olduğu kültürü sorgulamasına ve geleneklerinden uzaklaşmasına neden olmaktadır.

Romanda Fatih semtinin görselliğiyle öne çıkmamasının sebebi, semtte yaşayan kesimin estetikten ziyade kültürel birikimi zenginlik olarak değerlendiren bir zihniyete sahip olmasıdır. Neriman'ın düşüncelerinin aksine, Doğu kültürü çağdaşlaşmayla mücadele ederek varlığını sürdürmeye çalışan bir yapı değil, özgün sanatının, musikisinin, manevi değerlerinin tek çatı altında toplandığı bir birikimdir. Fatih'te bu kültürel miraslar düzenlenen buluşmalarla hatırlanmakta ve hatırlatılmakta, kalıcılığı sağlanmaya çalışılmaktadır. Kültür kavramının göz kamaştırıcı ürünlerden fazlası olduğu gerçeği Fatih uzamının özellikleriyle vurgulanmaktadır. Fatih'in sağlam temellere dayalı yıllanmış Doğu kültürünü oldukça benimsemiş bireyleri, kültüre saygı gösterip zamana yenilmemesi için mücadele vermektedir. Bu da Doğu kültürünün Fatih'te oldukça benimsendiğinin ve içselleştirildiğinin kanıtı niteliğindedir.

Fatih'in Doğu'yu temsil eden sanatsal ve tarihsel değerler taşıyan köklü geçmişini de göz önüne seren bir yapısının olduğu vurgulanmaktadır. Alaturka musikisinin hayata tutunmaya çalıştığı bu semtte ziyaret ve buluşmalarda başta ney olmak üzere geleneksel çalgılarla dinletiler verilmekte, okullarda bu çalgıların eğitimi verilerek kültürün genç kuşaklara aktarılması amaçlanmaktadır. Dönemin konservatuarı olan Darülelhan, bu kültürü, geleneksel çalgıları ve musikiyi yeni nesillere aktarmada önemli rol oynamaktadır. Neriman'ın Darülelhan'a gitmek istemeyişi Fatih'e, dolayısıyla Şark kültürüne yakınlık duymamasından ve kendini bu kültürün bir parçası olarak görmemesinden kaynaklanmaktadır. Batı rüzgarlarının estiği semtleri gören Neriman için Fatih köhne evler ve kasvetli sokaklardan ibaret bir yerleşim yeridir. Neriman kültür kavramını görselleştirilmekte, kültürün estetik boyutunun kalıcılığını sağladığını düşünmektedir. Bu sebeple Doğu kültürünü oluşturan manevi değerleri göz ardı ederek Doğu ve Batı kültürlerini kıyaslamaktadır. Kendini Fatih'e ait hissetmemesinin temel nedeni Fatih'i vizyon yoksunu bir semt olarak görmesi ve Doğu kültürünü değerlendirmelerinde görselleştirilmekte sınırlı kalmasıdır.

B. NERİMAN, FAİZ BEY VE DOĞU

Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye romanında kurgulanan figürlerden Faiz Bey, Neriman'ın Doğu kültürüne ve geleneklerine oldukça bağlı olan babasıdır. Okumaya ve araştırmaya tutkulu, Şark musikisine düşkün, sık sık düzenlenen buluşmalarda saz çalan biridir. Annesinin varlığından mahrum bir ortamda büyüyen Neriman'a yardımcıları Gültür'le bakmış, Neriman'dan sevgisini esirgememiştir, ancak Neriman'ın Batı akımını keşfetmesiyle Doğu kültüründen uzaklaşması, kültürle özdeşleştirdiği babasından da uzaklaşmasına sebep olmuştur. Neriman'ın Harbiye'ye sık sık yaptığı ziyaretlerden babasına söz etmemesi, babasının onu anlayamayacağını düşünmesinden kaynaklanmaktadır.

Neriman'a Doğu kültürünün yoğun olarak yaşandığı ve yaşatıldığı bir ortamın sunulması onun kültürü benimsemesinde etkili olmamıştır. Faiz Bey'in Türk Edebiyatı'na olan ilgisi, oldukça kitap okuyan biri olarak tasvir edilmesinden anlaşılmaktadır. Büyük yapıt ve yazarları özellikle takip etmesi, Fatih'te düzenlenen buluşmalarla bu kültürel mirasların tartışılıp değerlendirildiği ortamlarda Faiz Bey'in bilgisine danışılması; onun Doğu kültürüne gerçek anlamda vakıf olduğunu ve tamamen gözden çıkarılmanın eşiğinde olan bu değerleri yaşatmaya çalıştığını göstermektedir. Kitap okumadan uyumadığı belirtilen Faiz Bey'in bu konuda aynı titizlikle yetiştirmeye özen gösterdiği Neriman, ailesinin ve çevresinin beklentilerini karşılamamaktadır. İçinde yaşadığı kültürün ilgisini çekmemesinin yanı sıra yazılı miras olarak nitelendirilebilecek yapıtları okumamakta, bilgi sahibi olmadan edindiği fikirlerin doğruluğuna kendini inandırmaktadır. Faiz Bey ve Neriman'ın kültür kavramına bakışları burada ayrılmaktadır. Sadık bir okuyucu olmanın getirdiği deneyimle her görüşe saygı gösteren Faiz Bey'in aksine Neriman, kalıcılığı olmayan Batı akımının görselliğine kapılıp fikirlerini kabul ettirme çabası içine girmiştir. Giyim tarzı, aldığı eğitim ve çevresi bu kültür çerçevesinde şekillenmiştir fakat Neriman'ın kültür karmaşası yaşaması, bu değerlerin bir kültürü özümsemek için yeterli olmadığını ortaya koymaktadır.

Faiz Bey Neriman'ın Doğu kültürünü yermesine, Batı akımıyla kıyaslamasına tepki göstermemekte, Neriman'ın kendini ifade etmesine ve kültürleri keşfetmesine olanak vermektedir. Neriman, Batı akımının topluma iyice karışıp kendini göstermesinden önce Doğu kültürü dahilinde değerlendirilebilecek hiçbir öge ya da değerden yakınmamıştır. Batı'nın Doğu'yla adeta bir yarışa girmesiyle Neriman İstanbul'un hatırı sayılır bir kesimine hükmeden yeni düzenle Doğu kültürünü kıyaslama gereği duymuş, Faiz Bey'le düşüncelerini paylaşmıştır. Faiz Bey, Neriman'ın bu arayışını anlayışla karşılamakta, toplumun gündemine yerleşmiş olan bu arayışın Neriman'ı da içine almasını olağan bir sonuç olarak değerlendirmektedir.

Neriman babası Faiz Bey'le konuşurken resmi bir dil kullanmakta, babasına ikinci tekil kişi zamiriyle hitap etmemektedir. Neriman bu resmi dili babasıyla olan ilişkisini saygı çerçevesinde yürütmek için kullandığı bir araç olarak görse de aralarında bir mesafe oluşmasına neden olmaktadır. Neriman'ın, kültür karmaşasından doğan iç çatışmasını çözümleyememesi, babasıyla arasındaki iletişimin yetersizliği ve bunun sonucu olarak Neriman'ın Doğu kültürünü yeterince özümseyememiş olmasıyla ilişkilendirilebilir. Faiz Bey her ne kadar anlayışlı ve açık görüşlü bir birey olsa da kızı Neriman'la aralarındaki iletişimsizlik, Neriman'ı Doğu-Batı sorunsalı içerisinde kendi yolunu bulmaya mahkum etmektedir:

“Şarklılar kediye, garplılar köpeğe benziyorlar! Kedi yer, içer, yatar, uyur, doğurur; hayatı hep minder üstünde ve rüya içinde geçer... Köpek diri, çevik, atılgandır. İşe yarar...” (Fatih-Harbiye, 46)

Neriman'ın Doğuluları kedi, Batılıları köpek olarak nitelendirmesi; Doğu ve Batı'nın değerler açısından çelişen kültürleri benimsediklerini ve ezeli bir rekabet içerisinde olduklarını göstermektedir. Neriman, Doğu kültürünü ilke edinmiş insanların kediler gibi tembel, rahatına

düşkün, çalışmaktan ve üretmekten kaçan bireyler olduklarını düşünmekte, Batı akımını takip edenlerinse köpekler gibi çalışkan ve dinç olduklarını ileri sürmektedir. Bu benzetmeyle Faiz Bey Neriman'ın kültürleri nasıl değerlendirdiğini daha net bir şekilde algılamıştır. Neriman'ın bu yargıya varmasının sebebi kültürleri görünen yüzüyle değerlendirmesi, yüzeysel ölçütler doğrultusunda fikir edinmesi ve kültürlerin geçmişini göz ardı etmesidir. Neriman'ın kültürleri kutuplaştırmasında Batı akımının toplumun algısını görsel zafiyetleri doğrultusunda yönetmesi etkili olmuştur. Batı'nın sunduğu yenilikler, akımın toplumun gözünde olumlu bir izlenim yaratmasını sağlamıştır. Neriman'ın yaşadığı kamaşa çerçevesinde Faiz Bey'in rolü Neriman'ın sorgulamadığı değerleri göz önüne getirmek, Neriman'ın farkındalık kazanma sürecine yön vermek olarak değerlendirilmektedir.

Faiz Bey romanda Doğu kültürünün unutulmaya yüz tutmuş manevi değerlerini aydınlatan figür olarak öne çıkmaktadır. Neriman'ın da toplumun çoğunluğunu oluşturan bireyler gibi, görünen değerlerle yaptığı çıkarımlar doğrultusunda edindiği fikirleri benimsediğini anlamıştır. Buna karşılık Neriman'a, gerçek anlamda çalışmanın ve verimli olmanın düşünmekten geçtiğini, maneviyatın kalıcılığının daimi olduğunu fakat maddi değerlerin vadesinin dolacağını vurgulamıştır. Faiz Bey'in bu açıklamaları Neriman'ı yeni çelişkilere sürüklemiş, mantığı kendisini yakın hissettiği Batı akımından uzaklaşmasına neden olmuştur:

“Bütün bu fikirlere içinden isyan ediyor, hepsini eski bulmak istiyor, mamefih sarsılmaz bir mantığın telkin ettiği hakikatleri kendi kendine tamamıyla muvaffak olamıyor...” (Fatih- Harbiye, 50)

Neriman, Faiz Bey'in getirdiği bu yorumu kabullenmek istememekte, fakat mantığına uyduğunu da inkar edememektedir. Kültürleri değerlendirirken manevi değerleri ihmal ettiğinin ayırına varmıştır.

Faiz Bey'in Neriman'a baskıcı bir tutumla yaklaşmaması, aksine kendi doğrusunu bulabilmesi için mevcut akım ve düşünce biçimlerini tanınmasına müsaade etmesiyle Doğu'nun gerçek değerlerini yansıtan biri olarak Doğu kültüründe hoşgörü ve düşünce özgürlüğü kavramlarının ön plana çıkmasını desteklediği vurgulanmaktadır. Faiz Bey, Doğu kültürünü özümsemiş ve kişiliğini bu değerler çerçevesinde oluşturmuştur. Edindiği bilgiyi sorgulayan, çağdaş ve açık görüşlü kişiliğinin Doğu kültürüyle çeliştiği yönündeki algıları ve yanılgıları kırmak amacıyla romanda Faiz Bey figürüne yer verilmiştir.

O dönemde çağdaşlık kavramının Doğu'dan ziyade Batı kültürünü çağrıştırmaması Neriman'ın algısını değiştiren ve onu sorgulamaya iten en önemli etkenlerden birisidir. Toplumun yaşadığı karmaşa çoğunluğun benimsediği algıdan beslenmekte, toplumsal kimlik arayışının son bulması için sığınılacak bir liman aranmaktadır. Bu sorunsal Neriman'ın iç dünyasına indirgenmiş ve Neriman'ın, babası Faiz Bey'le olan ilişkisi üzerinden değerlendirilmiştir.

C. NERİMAN, ŞİNASİ VE DOĞU

Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye romanının yan figürlerinden biri olan Şinasi Neriman'ın arkadaşıdır, ilişkileri yedi yıl öncesine dayanmaktadır. Bu süre zarfında Neriman'ın hayatını Şark kültürünün gerekliliklerine göre şekillendirmesinde Şinasi'nin payı büyüktür. Şinasi, tıpkı Faiz Bey gibi Doğu kültürüne oldukça bağlı, kendini geleneksel değerler doğrultusunda yetiştirmiş bir figür olarak yansıtılmaktadır. Neriman'la aynı yaşta olmasına rağmen Batı akımının etkisiyle Türk toplumunun yeni tanıştığı "estetik" kavramı Şinasi için bir dönüm noktası niteliğinde değildir. Neriman'daki bu eğilimi fark eden Şinasi, empati kurmayı ve Neriman'ı anlamayı düşünmemiş, Neriman'ı eleştirmiştir. Bu anlamda Şinasi katı ve sınırları belli bir bakış açısı ve yorumlama düzeyine sahiptir. Şinasi'nin bu konudaki düşüncelerine vakıf olan Neriman, fikirlerini Şinasi'yle paylaşmaktan kaçınmakta; Şinasi'nin, geleneklerine toz kondurmayacağını bildiği için ona düşüncelerinden bahsetmemektedir. Bu da zamanla aralarında mesafe oluşmasına neden olmuştur.

Şinasi figürü geleneksel bakış açısını benimsemekte ve Doğu kültürünün gerekliliklerini yaşatmayı vefa borcu olarak değerlendirmektedir. Kültürün getirdiği kalıplaşmış ve dönemin şartlarına göre katı olarak değerlendirilebilecek değer yargıları Şinasi'nin temel prensiplerini oluşturmaktadır. Şinasi'nin Doğu kültürünün ona sunduğu çerçevenin dışına çıkmamak uğruna empati, hoşgörü gibi kavramlardan uzak, farklı bakış açılara ve fikirlere kapalı olması Faiz Bey'le ideolojilerinin ayrıldığı nokta olarak betimlenmektedir. Şinasi'nin Neriman'ın giyimindeki değişim karşısında eleştirel bir tutum sergilemesi, gelenekçi tavrını ortaya koymakta, Batı akımının yayılım göstermesi sonucu görselliğe verilen ehemmiyetin artmasını eleştirirken görselliğe dayalı bir değerlendirme yaparak kendi içinde çelişkiye düşmektedir.

Şinasi'nin kültürlerin değer yargılarını algılama biçimi Neriman'daki değişimi değerlendirmesinde etkilidir. Toplumunu ikiye bölmüş olan Batı akımının Neriman'ın kendi kültüründen uzaklaşmasına neden olması, kendi kültürüne tam anlamıyla vakıf olmadığını göstermektedir. Neriman'a oldukça değer veren Şinasi onun Doğu kültürünü çekinmeksizin eleştirebilecek duruma gelmesinin nedenlerini kendi içinde aramaktadır. Şinasi Neriman'ın bu yönelimine anlam verememiş, cevap veremediği sorular onu bir iç çatışmaya sürüklemiştir. Romanda Şinasi'nin dağınık odası karışık düşüncelerini ve yaşadığı duygusal karmaşayı simgeleyen bir metafor olarak kullanılmıştır. Dağınıklığın üstesinden gelinemeyecek ölçüde olduğunu düşünmekte ve Neriman'ın bu ani değişiminde kendi payının olup olmadığını sorgulama sürecini odasının dağınıklığıyla özdeşleştirmektedir. Şinasi'nin odasını toplamaya bir yerden başlamak adına yerdeki torbayı kaldırmaya karar vermesi, ardından vazgeçmesi, hayatı boyunca karşılaştığı sıkıntılarla mücadele etmekten kaçındığını vurgulamaktadır: *“Hayatının bütün felaketleri, bazen bir torbayı bile yerinden kaldıramayacak kadar iradesiz olmasından geliyordu.” (Fatih-Harbiye, 35)* Şinasi kendini ifade etmekte, sorunlarla yüzleşip çözüm üretmekte pasif bir tavır sergilemektedir. Neriman'a karşı olan tutumunda benimsediği yargıların arkasına saklanması da Neriman'ın yaşadığı kültür karmaşasına anlam verememesini açıklar niteliktedir. Şinasi hayatı süresince yere sağlam basamamanın karşılığını çaresizlik olarak ödemekte, bu durum onu bir kısır döngüye mahkum etmektedir.

Neriman Şark kültürüne olan bağlılığının ailesi tarafından dayatılan bir alışkanlıktan daha fazlası olmadığını fark etmesinin ardından Şinasi'ye beslediği sevginin varlığını sorgulamaya başlamaktadır. Şinasi'nin Batı akımına olan yaklaşımını önyargı olarak nitelendirmekte, Doğu kültürüne olan bağlılığının bağınaz düşüncelerden kaynaklandığını ve çağdaşlaşmaya, medenileşmeye karşı olduğunu düşünmektedir. Onu Şinasi'den uzaklaştıran bu fikirlerin yanı sıra onunla geçirdiği değerli zamanları hatırlamakta, Doğu kültüründen tamamıyla kopmadığı gibi; Şinasi'den de tamamen uzaklaşmamaktadır:

"Liseye giderken sabahları Şinasi'yi bu yol üzerinde beklediği günlerin heyecanını hatırladı... Şinasi'nin onu çok mesut ettiğini itirafa mecbur oluyordu." (Fatih-Harbiye, 29)

Neriman'ın Şinasi'yle arasındaki çalkantılı ilişki Neriman'ın yaşadığı kültür karmaşasını yansıtmaktadır. Yıllardır tanıdığı Şinasi'yi değerleri kapsamında şekillendirdiği yaşam biçimi doğrultusunda Doğu kültürüyle özdeşleştirmekte, Doğu kültürünü yeniliklere oldukça kapalı olduğu ve yaşamın estetik boyutuna hitap etmediği gerekçesiyle benimseyememektedir. Öbür taraftan Şinasi'yle geçen yedi yılı göz ardı edememekte, onu var eden her şeyde dokunuşu olan kültürüne ihanet etmek istememektedir.

Şinasi romanda Neriman'ın yaşadığı aidiyet karmaşasını somutlaştıran bir görev üstlenmekte, aynı zamanda Neriman'ın kimliğini bulmasında yol gösterici, yönlendirici sorular sorarak Neriman'ın kendine cevap verebilmesine ve kültür karmaşasını nihayete ulaştırmasına vesile olmaktadır. Şinasi'nin Doğu kültürüne sadık bir birey imajının dışında, Neriman'ın hayatındaki rolüyle de Neriman üzerinden işlenen aidiyet sorunsalı değerlendirilmektedir. Neriman, Batı akımının şekillendirdiği sokakları görerek kültürel anlamda aydınlandığına ve bilinçlendiğine inanmaktadır. Kendi kültürünün bu bilinçten yoksun olduğu fikri, onu Doğu kültürünün ilerlemeyi reddettiğini düşündürmekte, değer yargılarına ve geleneklerine oldukça bağlı bir figür olarak Şinasi'nin tavırlarını da bu yönde yorumlamaktadır: *"Niçin, sen artık çünkü sen değilsin?"*. (Fatih-Harbiye, 50) Şinasi baskın bir karaktere sahip olmayışından dolayı hayatı dışarıdan izleyen, yönlendiremeyen bir figür olarak betimlenmekte, onun bu özelliği Şark kültürünün romandaki temsilcisi olarak alçakgönüllü bir kişi olmasıyla ilişkilendirilmektedir. Şinasi'nin estetiğe önem vermemesi, Şark kültüründeki kapalılığın bir göstergesidir ve manevi değerlerin önemini vurgulamak amacıyla görsel estetiğin arka planda tutulmasıyla açıklanmaktadır. Neriman, bu yaklaşımı kültürü korumak uğruna yeniliklerden mahrum kalmak olarak değerlendirmektedir. Şinasi'nin düşünce biçiminin ve bakış açısının

bu yönde olması Neriman'ın kültüründen uzaklaşma sürecinde Şinasi'yle arasına mesafe koymasına neden olmuştur.

Doğu kültürüyle şekillenmiş algıların hakim olduğu bu ortam Neriman'ın farklı arayışlar içine girmesini tetiklemiştir. Şinasi'nin hayata karşı sergilediği pasif tutumu ve kendini kararsızlığın getirdiği başarısızlığa mahkum etmesi Neriman'ı kültür karmaşasına sürükleyen bir başka etkidir. Batılıları çalışkan ve dinç, Doğuluları ise üretmekten kaçıp üretileni tüketmeye eğilimli bireyler olarak betimlemesi bu durumla ilişkilendirilmektedir. Toplumsal ayrıştırmanın sebep olduğu bu algı Neriman'ın Şinasi'yle kurduğu ilişki üzerinden değerlendirilmiştir.

D. BATI'NIN YOLU: *HARBİYE*

Uzamlar olay örgüsünün sınırlarını belirleyerek okuyucuda gerçeklik algısının oluşmasına katkı sağlamaktadır. Vurgulanan uzamlar betimlenerek ve uzamlardaki farklar değerlendirilerek izlekler aktarılmaktadır. Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye romanında Harbiye semtinin temel uzamlardan biri olarak yansıtılmasında Batı akımının nabzını tutan yerlerin başında gelmesi etkilidir. Fatih'teki geleneksel yapılara karşılık Harbiye'nin modern yaşamın izlerini taşıyan dükkanların, eğlence merkezlerinin adresi olması kültürel çatışmayı ortaya koymaktadır. Romanda İstanbul'un Batı akımının etkisiyle asimile olmuş semti Harbiye, Türkiye için oldukça yeni bir kültüre ev sahipliği yapmaktadır. Harbiye'nin bir parçası haline gelen Batı akımı bazı kesimlerce toplumun kültürel birikimini zenginleştiren bir devrim olarak algılansa da romanda kültürel yozlaşmanın kaynağı olarak da yorumlanmaktadır.

Harbiye estetik açıdan oldukça düzenli, ferah ve göz alıcı bir semt olarak betimlenmekte, bu yönüyle Fatih semtiyle kıyaslanarak görselliğin büyük bir önem taşımasından ziyade Batı akımının temellerini oluşturduğu vurgulanmaktadır. Estetik kavramının ön planda olduğu bu semtin kalburüstü olarak adlandırılabilir bir kesime hitap etmesi Batı akımının etkisiyle toplumda statü farkının oluştuğunu öne sürmektedir. Harbiye toplumun biçtiği kalıpların esnetilebildiği bir semt olarak betimlenmekte, bu açıdan özgürlükle ve medenileşmeyle bağdaştırılmaktadır. Vitrinlerin egemenliğindeki bu semt toplum tarafından oldukça yoğun bir ilgiyle karşılanmakta, toplumun kültürüyle adeta tezat oluşturan bir akımın himayesinde olması merak duygusunu tetikleyerek büyük kitlelere ulaşmasını sağlamaktadır.

Romanda işlenen Doğu-Batı çatışması Neriman'ın Harbiye'deki yaşama duyduğu hayranlık üzerinden kendisinden uzaklaşmasıyla anlatılmaktadır. Harbiye Neriman için yeniyi, gelişimi ve ilerlemeyi temsil etmekte, Cumhuriyet'in ilanıyla kültürel değerlerde farklı bir boyuta

geçildiğine ve bunun çağdaşlaşma sürecinde atılan önemli bir adım olduğuna inanmaktadır. Harbiye, Neriman'ın ruh halinden yola çıkılarak toplumsal olarak yaşanan kültür karmaşasının yansıtılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Görsellik Neriman'ın Fatih'le Harbiye'yi kıyasladığı en belirgin noktadır. Neriman Harbiye'de ilk kez karşılaştığı düzeni benimsemekte, bu sebeple Fatih'in eksikliklerini daha net gördüğünü düşünmektedir. *“Kabil’le New York arasındaki farkların çoğuna İstanbul’un iki semti arasında kolayca tesadüf edilir.” (Fatih-Harbiye, 30)* Neriman'ın Harbiye ve Fatih'i; Kabil ve New York'a benzeterek değerlendirmesi aralarında oldukça uçuk farklar bulunan kültürlerle değinerek toplumun kutuplaştığını vurgulamaktadır. Harbiye'nin gösterişli sokakları New York'u anımsatırken, Kabil'i Fatih'le özdeşleştirerek estetik açıdan kıyaslandığında yetersiz kaldığını öne sürmektedir. Bu noktada popülerite kavramının toplumun beğenisine hakim olduğuna ve algıları yönlendiren bir rol üstlendiğine değinilmektedir. Özellikle toplumun alışık olmadığı bir düzen ve sükunetin Neriman'ın ilgisini çekmesi, kendi kültürünü yansıtan sokakların bu düzenden yoksun olduğunu vurgulamaktadır.

Romanda Harbiye'nin renkli sokaklarının yanı sıra Batı akımı çerçevesinde şekillenen bir yaşam tarzına da yer verilmiştir. Balolar, kokteyl ve davetler sosyal bir hayatın ve iletişimin en çok tercih edilen adresleri haline gelmiş, sosyal bir ortama dahil olmak adına atılan adımlar gereklilik olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Görsellik üzerinden değerlendirilen asimilasyon toplumun değerleriyle bütünleşerek yeni bir kültürel algı oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

E. NERİMAN, MACİT VE *BATI*

Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye romanındaki yan figürlerden biri olan Macit Neriman'ın arkadaşıdır. Macit, romanda Garp kültürünü temsil edilen figür olarak yansıtılmaktadır. Varlıklı ve toplumun üst düzey bir kesiminden olduğuna değinilmiştir. Neriman tarafından bir İstanbul beyefendisi olarak tanımlanmakta; zarif, kibar ve asil bir birey imajı çizdiğinden bahsedilmektedir. Neriman'ın gitmekte ısrarcı olduğu balolara ev sahipliği yapmakta, onu davetlere çağırarak Harbiye sokaklarına sinen bu yabancı kültürü ona dayatmaya çalışmaktadır. Macit, Neriman'ı Batı akımıyla tanıştırmış, Neriman'ın gözündeki estetik kavramına yeni bir boyut katmasında aracı olmuş ve kendini vizyon sahibi bir birey olarak değerlendirmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Yaşam biçimini oluşturan, bireye yaşamını sürdüreceği bir doğrultu sunan ve yaşama değerlerle şekillendirerek anlam ve amaç katan kültür kavramı, toplumu ikiye bölen bir ibare, fanatik hislerin bir malzemesi haline gelmiştir. Marjinal olma çabası içine giren kesim için batı akımı reform niteliği taşımakta, kültürüne ihanet etmediğini göstermek isteyen ve alışılmış değerlerin ötesine geçmekten, yeniliğin perdesini aralamaktan çekinen kesim için Şark kültürü vazgeçilmezliğini korumaktadır. Gerçeği aramaktan ve sorgulamaktan uzak durmak bireyleri içi boş fikirlere bağlanmaya itmektedir. Bu anlamda Neriman Macit aracılığıyla öğretilmiş düşüncelere teslim olmaktadır.

Macit figürü, Harbiye sokaklarının vitrinlerini süsleyen bir manken misali Batı akımının vadettiği ideal insanı sembolize etmektedir. Hayatın acı gerçeklerine yer verilmediği, mutluluğa asıl değerini veren hüznün örtbas edildiği sahte bir dünyanın tanıtımını yapmaktadır. Macit, Neriman'ı yeni bir uygarlık anlayışının ilk tohumları niteliğindeki akımla tanıştıran figür olarak Neriman'ın aşına olduğu erkek imajının oldukça dışında bir görüntü sergilemektedir. Neriman'ın toplum tarafından onaylanma ve kabul görme arzusu onu

Macit'e yaklaştırmaktadır. Macit onun kendine toplumda yer edinebilmesi için bir anahtar niteliğindedir. Harbiye'deki yaşam tarzına zaman içinde adapte olan Neriman için Fatih önemini yitirmektedir, eskinin izlerini taşıması Neriman'da duygusal çağrışımlar yaratmamaktadır. *“Adeta Macit, Neriman için yedi senelik bir arkadaş ve Şinasi bir iki ay evvel tanıdığı yabancı bir insandı.” (Fatih-Harbiye, 60)* Romanda Neriman'ın Macit'e yaklaşmasının Şinasi'den uzaklaşmasına neden olduğu vurgulanmaktadır. Çelişki içerisinde olduğu savunulan iki farklı kültüre mensup bu kişilerin yanında yer almak, Neriman için farklı fikirleri benimsemesiyle ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda Neriman'ın Batı akımının bir parçası haline gelmesiyle Macit'e yaklaşması, Şinasi'den uzaklaştığı anlamını taşımaktadır. Neriman'ın yaşadığı kültür karmaşası figürlerle olan ilişkilerine indirgenerek somutlaştırılmıştır.

Neriman'ın yolunu bulma süreci, onunla aynı yoldan yürümüş bir hanımefendinin hikayesini duymasıyla başlamaktadır. Sözü edilen hanımefendi sevdiği Rus gençle bir süre yoksullukla mücadele ederek yaşamını sürdürmüştür. Ardından varlıklı Rum bir beyefendiyle karşılaşınca Rus gençten ayrılmış ve Rum beyefendinin ona sunduğu imkanlar dahilinde varlıklı bir yaşam sürmüştür. Fakat gerçek mutluluğa Rus genciyle sürdürdüğü yaşamda ulaştığını fark edince ondan af dilemiş, umduğu tepkiyi göremeyince canına kıymıştır. Sözü geçen olayla Neriman'ın arayış sürecinin benzerlik göstermesi Neriman'ı oldukça etkilemiş, adeta Neriman'ın tercihlerinin olası bir sonucunu yansıtmıştır. *“Rus kızının şahsında kendisini, Rus artistinin şahsında Şinasi'yi ve Rum gencinin şahsında Macit'i görüyordu.” (Fatih-Harbiye, 102)* Neriman anlatılan olayı kendi hayatıyla özdeşleştirmektedir. Bu sebeple içinde bulunduğu durumu dışarıdan değerlendirebilmekte, kültürlere olan bakış açısını başka bir perspektifle yorumlayabilmektedir. Bu süreçte, değer biçtiği noktaları gözden geçirmiş, Macit figürüyle özdeşleştirdiği Batı akımının onun için ifade ettiği anlam üzerine yoğun bir şekilde düşünmüştür. Neriman, bu olayla gerçek ve kalıcı değerlerin manevi değerler olduğunun

ayırđına varmıştır. Doğu ve Batı kültürünü değerlendirdiği ölçütlerin estetik kaygısından ibaret olduğunu, asıl değerleri gözden kaçırdığını anlamaktadır. Macit figürünün Neriman'ın hayatındaki yeri oldukça farklı bir boyut kazanmıştır, Neriman'ın gözünü estetik algısını yöneterek boyayan ve gerçek değerlerden uzaklaşmasına neden olan akımın temsilcisi haline gelmiştir. Anlatılan olayın etkisinden uzun süre kurtulamayan Neriman'ın Macit'le kurduğu ilişkiye mesafe koymasđ Neriman'ın içinde bulunduğu kültür karmaşasından sıyrılıp ait olduğu düzene ulaşması yolunda attđđı ilk adım niteliğindedir. Neriman'ın gözünde Harbiye'nin gösterişli sokakları önemini yitirmekte, ehemmiyet verdiği giyimi, düzenlenen organizasyonlar ona eskisi kadar keyif vermemekte, beklentilerini karşılamamaktadır.

Neriman'ın toplum için oldukça yeni ve sıra dışı değerleri temel alan Batı kültürüyle tanışması sonucu Doğu kültüründe gözlemediği ve eksiklik olarak nitelendirdiği farklılıkları eleştirel bir tutumla değerlendirmesi Macit figürüyle kurduğu ilişki üzerinden yansıtılmaktadır. Macit figürünün Batı kültürünün dayattđđı değerlerle yoğrulmuş düşünce biçiminin Neriman'ın kendini bulma sürecine etkisi değerlendirilmektedir. Neriman'ın Batı'nın etkisinden kurtulup kendisini bulma sürecine girmesi, anlatılan hikayeyle kendi hayatını zdeşleştirmesiyle ve bu sayede Macit'in onun önündeki bir engelden ibaret olduğunu anlamasıyla ilişkilendirilmektedir. Doğu ve Batı kültürlerinin aynı topraklar üzerinde kendine yer bulmaya çalışmasıyla ortaya çıkan kültürel çatışma sonucu Neriman'ın kendini sorgulama sürecinin nihayete ulaşması Macit ile kurduğu ilişki üzerinden değerlendirilmiştir.

SONUÇ

Peyami Safa'nın "Fatih-Harbiye" adlı romanında Neriman odak figürünün yaşadığı aidiyet sorunu üzerinden Doğu-Batı çatışması değerlendirilmiş, Neriman figürünün diğer figürlerle kurduğu ilişki bağlamında kültür karmaşası incelenmiştir. Romanda Doğu ve Batı arasındaki farklara değinilirken bu iki kültürün benimsediği değerlerin çelişki içinde olması kutupluluk anlatım tekniğiyle vurgulanmaktadır. Doğu ve Batı kültürünün sunduğu bakış açısı, yaşam algısı Fatih ve Harbiye uzamlarıyla desteklenerek yansıtılmaktadır.

Romanda odak figür Neriman, Doğu kültürünü sembolize eden Fatih'in çağdaşlığı kabul edecek ve yeniliğe bütünleşmiş olacak bir yapıya sahip olmadığını düşünmekte, bu sebeple kendini oraya ait hissetmemektedir. Batı akımının etkisiyle asimile olmuş ve belli bir kesimin ilgi odağı haline gelmiş bir semt olan Harbiye, Neriman'ın arayışındaki ikinci duraktır. Neriman'ın içinde doğup büyüdüğü kültürü yok sayamaması, aynı zamanda Batı kültürüne olan merakı onu bir iç çatışmaya sürüklemektedir. Bu anlamda tramvay, Neriman'ın yaşadığı aidiyetsizliğin getirdiği kararsızlığı yansıtan bir izlek olarak değerlendirilebilmektedir.

Romanda, Neriman'ın Fatih'ten Harbiye'ye giderken kullandığı tramvay, Neriman'ın gelenekçi düşünce yapısını savunan, yeniliklere kapalı olarak nitelendirdiği Doğu kültüründen uygarlığın ancak resmini vadedebilen Batı akımına yaptığı zihinsel yolculuğu temsil etmektedir. Neriman figürünün yaşadığı aidiyet karmaşası üzerinden Doğu-Batı çatışması değerlendirilmektedir. Batı kültürünün bilim ve sanat alanlarında gösterdiği gelişmelerin feyz alınması gerektiği halde estetik adı altında yüzeysel değerlerin benimsenmesi eleştirilmektedir. Neriman figürünün Doğu kültürünü manevi servetini ve kültürel birikimini araştırmaya gerek duymaksızın gözlemleriyle yetinerek değerlendirmesi vurgulanmakta, Neriman üzerinden bu ihmal topluma mal edilmektedir.

Romanda Doğu-Batı çatışmasına toplumun kendi değerlerinin kıymetini bilememesinin, Doğu kùltürüne ait yapıtların yabancılar tarafından takdir görmesine karşı Doğu toplumunun kendi kùltürüne duyarsız kalmasının neden olduğu öne sür÷lmektedir. Dolayısıyla toplumsal yozlaşmanın Batı kùltürünün yanlış anlaşılması ve yorumlanmasından kaynaklandığı ve sorumluluğunun toplumun kendisine ait olduğu vurgulanmaktadır. Milli ve kùltürel değerlerin farkında olmak, manevi miraslara vakıf olmak ve onları ileriye taşımak bir toplumun değerinin ölçütüdür, her toplum ortaya koyduğu ürünlere sahip çıktığı ölçüde değerlidir.

KAYNAKÇA

Safa, Peyami. Fatih-Harbiye. Ötüken Neşriyat 69. Basım İstanbul, 1931